

ПРАЦЯ ВОЛОДИМИРА ЩЕРБИНИ “ГЕТЬМАНСТВО К.Г. РАЗУМОВСКОГО В СВЯЗИ С ПРЕДЫДУЩЕЮ ИСТОРИЕЙ МАЛОРОССИИ”

Відомий український громадський і освітній діяч, історик, археограф, джерелознавець, архівіст, член-кореспондент ВУАН (1925) Володимир Іванович Щербина (1850-1936) і до тепер незаслужено призабутий. Між тим він є автором більше 100 праць з малорозроблених проблем киевознавства, правобережної української козащини XVIII ст., гайдамацьких рухів, Коліївщини.

Сьогодні українська і не тільки українська історіографія не може похвалитися бодай ґрунтовною статтею про вченого, хоча окремі праці про нього існують. Вони належать перу істориків 1920-х років, учням Володимира Івановича, які відгукнулися на 75-ти літній ювілей дослідника. Тоді ВУАН видала його ґрунтовну монографію “Нові студії з історії Києва Володимира Івановича Щербини” (1926) з передмовою Михайла Грушевського [1, с.III-VII]. Вшанували його замітками і аспіранти Науково-дослідної кафедри історії України у Києві Сильвестр Глушко [2, с.IX-XV], Сергій Шамрай та Кость Антипович [3, с.XV-XXV; 4, с.XXV-XXXV]. Когорта сучасних істориків-щербинознавців ще малочисельніша. По суті, маленькі етюди про нього написали Валентина Шандра і Оксана Юркова [5, с.351-352; 6, с.146].

Майже в усіх цих розвідках про В. Щербину згадується його кандидатська праця “Гетьманство К.Г. Разумовского в связи с предыдущей историей Малороссии”, щоправда, назва її подається не зовсім точна. Цю студію Володимир Іванович виконав під керівництвом тоді ще молодого приват-доцента, а згодом відомого дослідника Володимира Антоновича у 1873 році, коли був студентом історично-філологічного факультету Університету св. Володимира у м. Києві. Немає сумніву, що Володимир Щербина був першим учнем засновника київської документальної школи. Цікаво, що він був першим учнем не тільки Володимира Антоновича, а й першим учнем і славнозвісного Михайла Драгоманова, тоді теж приват-доцента Університету св. Володимира.

Це 42 сторінки убористого тексту. Кандидатська праця В. Щербини “Гетьманство К.Г. Разумовского в связи с предыдущей историей Малороссии”, за яку він удостоївся схвального висновку вчителя, і нині зберігається в Державному архіві м. Києва [7, арк.1-42].

Студія складається з двох частин: власне, викладу самої історії України у складі Великого князівства Литовського і Росії з XVI – до середини XVIII ст. і відродження гетьманату на чолі з Кирилом Розумовським у 1750 р. Безперечно, такий поділ праці промовляв про те, що наукові устремління Володимира Івановича були невіддільні від його громадсько-політичних ідеалів. Всю історію України, головне Гетьманщини, він показав як боротьбу національної автономії з централізаторськими планами російського уряду за гетьманування Б. Хмельницького, І. Виговського, І. Самойловича, І. Мазепи. Знаменно, що цього державця він ледве чи критикував, як того вимагала офіційна наука, а тільки наводив сухі факти з його біографії [7, арк.14-15].

Значно більше місця у своїй студії Володимир Щербина приділив саме обставинам запровадження і функціонування гетьманату Кирила Розумовського. У цій справі дослідник позитивно оцінював діяльність морганістичного чоловіка імператриці Єлизавети Олексія Розумовського в національній справі, аналізував дії української депутації у складі козацької старшини Маркевича, Горленка і Лизогуба до Петербурга у 1742 р. про обрання гетьмана [7, арк.25].

Далі вчений зупинився на поїздки Єлизавети по Україні у 1744 р., описував її мандрівку в Кролевець, Ніжин, Козелець. Звичайно, зупинився він і на відвідинах імператриці Києва. Насамперед, науковець докладно розписав кожен з 14 днів (з 29 серпня по 12 вересня) царської особи у дніпровському граді. Мабуть, він не забув жодної важливої деталі. Так, дослідник зазначив, що вже 29 серпня 1744 р. відбувся надзвичайно пишний в'їзд імператриці у Київ через спеціально побудований міст на Дніпрі. Далі царська особа зі свитою за чотири дні відвідала Печерську фортецю, Києво-Печерську лавру, Ближні та Дальні печери, Софійський і Михайлівський монастирі. Студенти Києво-Могилянської академії влаштували урочисту виставу “Благоутробие Марка Аврелия”. Тоді ж цариця поїхала у Межигірський монастир у Вишгороді, а потім у Китаєво. У Китаївський пустелі вона хотіла побачити двох відомих київських старців Гавриїла і Досіфея. Рязановно Досіфея вчений зазначив, що, насправді, ім'я Досіфей прийняла дівчина Дарія з роду рязанських дворян Тяпкіних, коли їй відмовили піти у чорницю.

Деякі подробиці описав суспільствознавець і під час закладин церкви Андрія Первозванного у Києві 8 вересня 1744 р.: урочисту службу відправив київський митрополит Рафаїл, з Київської фортеці тричі стріляли з гармат, а камінь у фундамент поклала Єлизавета Петрівна та граф О. Розумовський.

Як вважав В. Щербина, ця подорож Києву дала дуже багато: на царицині гроші пізніше звели церкву св. Георгія, побудували палац з величезним парком “Царським садом”, звели нове приміщення печерського базару, збудували кам'яні крамниці біля Микольського монастиря і знищили млини під Києво-Печерською лаврою, що загрожували печерам.

Акордом щербинової праці звучить обрання гетьманом Кирила Розумовського у Глухові 15 січня 1750 р. Він наводив цікаві факти з його біографії, спрямовані на формування з козацького сина майбутнього українського державця.

Взагалі, якщо вичленити магістральну думку студента В. Щербини, то він оцінював всі дії К. Розумовського як такі, що йшли на користь Україні [7, арк.42].

Ще про цю роботу слід сказати окремо. В ній дослідник навів майже вичерпний реєстр праць своїх попередників за обраною темою – М. Маркевича, Д. Бантиш-Каменського, А. Васильчикова та інших і дав характеристику окремих джерел з історичним екскурсом про їх виникнення.

Що й казати, наукова співпраця з великим Володимиром Антоновичем і Михайлом Драгомановим скерували Володимира Щербину на академічну роботу, сформували у нього ремесло дослідника, українського історика, а Університет, зокрема, озброїв його педагогічними знаннями, розширив творчий кругозір. Про це, зокрема, свідчить і його праця “Гетьманство К.Г. Розумовського в связи с предыдущей историей Малороссии”.

Джерела та література

1. Грушевський М. Істориків Київів // Щербина В.І. Нові студії з історії Київів. – К., 1926.
2. Глушко С. П'ятдесятиріччя науково-педагогічної і громадської діяльності В.І. Щербини // Щербина В.І. Нові студії з історії Київів. – К., 1926.
3. Шамрай С. Праці В.І. Щербини з історії Правобережжя // Щербина В.І. Нові студії з історії Київів. – К., 1926.
4. Антипович К. Праці В.І. Щербини з історії Київів // Щербина В.І. Нові студії з історії Київів. – К., 1926.
5. Шандра В. Щербина Володимир Іванович // Українські архівісти. Біобібліографічний довідник (XIX ст. – 1930-ті рр.). – Вип. 1. – К., 1999.
6. Юркова О. Один з найбільших авторитетів і ерудитів // Історичний календар, 2000. – К., 1999.
7. Державний архів м. Києва. – Ф. 16. – Оп. 471. – Спр. 585.

Summary

One of the works of well-known Ukrainian figures, historian, archivist and academic Volodymyr Ivanovych Scherbyna (1850-1936), at present wrongly forgotten, is taken as the object of current research. It serves as an example of forming the creative outlook and skills of the historian.

В. Г. Бондаренко

РОЛЬ НЕОКОЗАЦЬКОЇ ЕЛІТИ В БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ (1917–1985 РР.)

Початок 90-х рр. XX ст. відзначився падінням авторитарних і тоталітарних режимів в країнах Центральної та Східної Європи і розпадом СРСР. У контексті демократичної трансформації відбувався процес появи нових еліт. Зрозуміло, що ці еліти намагались витіснити з ключових соціальних інститутів представників старих еліт, проголосити демократичні цінності, дістати підтримку з боку широких мас. Поряд із появою так званої “демократичної еліти” залишались представники старої партійної номенклатури. Членам цієї еліти бракувало професіоналізму, патріотизму, почуття справедливості. Після проведення ринкових реформ значна частина еліти одержала власність і почала відстоювати бізнесові інтереси. Не відбувся перехід від “ідеологічно об'єднаної” еліти, яка характеризується тим, що переважна більшість її членів належить до однієї партії чи їх коаліції, сповідує єдину ідеологію, одностайно дотримується певної доктрини та переконань до “консенсусно об'єднаної” еліти. Цей тип найбільш відповідає демократичним змінам і має ознаки високого рівня ціннісного консенсусу між її фракціями і взаємодії між ними. У нашій державі склався третій тип еліти – “роз'єднана” еліта, яка характеризується мінімальним рівнем ціннісного консенсусу між її фракціями і політичною боротьбою між ними.

Друга половина 80-х рр. XX ст. ознаменувалась появою і розгортанням неокозацького руху. На сьогодні в Україні діють більше 30-ти загальноукраїнських козацьких організацій і понад 1000 регіональних. Козацька старшина поступово інкорпоровалася до складу нової української еліти. Цьому процесу сприяло і те, що багато політиків, бізнесменів, військовослужбовців вступали до неокозацького руху і навіть організували власні осередки. У Верховній Раді існували козацькі